

עכשיו ברחבי הארץ וגם בגנים - החצב

מאת דר' אורי פרגמן- ספיר, מדען ראשי, הגן הבוטני האוניברסיטאי- ירושלים

החצב מבשר את בוא הסתיו. הוא פורח כאשר הימים מתקצרים. כבר בסוף אוגוסט אפשר לראות את שרביטי הפריחה המרהיבים בוקעים מהקרקע היבשה ופורחים. בעונה זו החצב הוא כמעט הפרח היחיד, ועל כן הוא זוכה לביקור חרקים מאביקים רבים - בנוסף על שירותי הרוח המעבירה את האבקה מפרח לפרח.

בחרתי לספר לכן על החצב בשל יופיו, ובעיקר בשל העובדה כי זהו צמח מקומי שניתן להשתמש בו בגינות קטנות, צמח אותו תשתלו והוא ישרוד לעד כל עוד לא יקבל יותר מדי מים ויישתל בקרקע מנוקזת.

בניגוד לפריחה האביבית, בסתיו הפריחה מתנהגת הפוך עם העלייה ברום: ככל שנעלה ברום, הפריחה מקדימה. לכן חצבי ירושלים פורחים לפני חצבי ים המלח.

תופעת הפריחה הסתוית מרתקת. רוב פרחי הארץ פורחים באביב, חונטים פירות לקראת הקיץ ונובטים בסתיו שלאחר

מכן. למקצב רבייה זה שני חסרונות בולטים: באביב צריכים הפרחים להתחרות ביניהם על החרקים המאביקים, ולאחר מכן הזרעים חשופים כל הקיץ לטריפה. החצב, כמו מיני צמחי בצל ופקעת סתוויים אחרים, נמנע מכך. הוא פורח בסתיו, עונה שבה התחרות על החרקים קטנה, ומפיץ את זרעיו בסוף הסתיו. אלה נובטים מיד עם בוא הגשמים, וכך הזמן שבו הם חשופים לטריפה קטן יחסית.

מעטים הם הצמחים המסוגלים לפרוח בשלהי הקיץ ותחילת הסתיו, לפני בוא הגשמים. בעונה זו הקרקע יבשה במיוחד והפרחים מאבדים מים נוספים בשמש המחממת. החצב מצליח במשימה זו בעזרת הבצל הענק, האוגר חומרי מזון שנוצרו בשנה הקודמת; אך לא פחות חשוב - הבצל אוגר מים! כך, רוב הצמחים המצליחים לפרוח בסתיו הם גאופיטים (צמחים בעלי איבר אגירה תת-קרקעי). דוגמאות נוספות הן החבצלת, החלמונית, הסתונית ועוד.

החצב אינו אוגר רק בבצל, אלא גם בשורשיו העבים. משום כך, על אף שהבצל נמצא סמוך לפני הקרקע, קשה לעוקרו. שורשי האגירה העבים מקבעים אותו למקומו מלמטה. חשוב לציין שהבצל אינו רק איבר אגירה, אלא גם איבר רבייה: מעבר לרבייה המינית (פרחים-פירות-זרעים) הבצל מייצר ניצנים פנימיים הגדלים בתוכו וגורמים לבסוף לחלוקתו. כך, לאט לאט, מבצל יחיד נוצר גוש של בצלים זהים מבחינה גנטית, הפורחים יפה ביחד.

הבצל הגדול יכול לשמש מזון לבעלי חיים שונים, אולם יש בו סיכות צורבות קטנות המגינות עליו ולא מומלץ לגעת בו בידיים חשופות! לעתים רחוקות אפשר לראות בצלי חצב שנאכלו על ידי דורבנים. בדרך כלל לא כל הבצל נטרף, ובשארית מתפתחים ניצנים רבים ההופכים עם הזמן לגוש חצבים.

עמוד הפריחה של החצב יוצא לפני הופעת העלים. הוא מרשים בגובהו (1.3-2 מ') ונושא עליו 100-300 פרחים כוכביים לבנים שקוטרם כס"מ. העלים מוארכים ויוצאים מאוחר יותר- בסוף הסתיו ובחורף. גם העלים רעילים, ובדרך כלל אינם נאכלים. כך החצב מתרבה ושולט באזורים שבהם יש לחץ רעייה חזק (כמו במדבר יהודה ומדרונות השומרון המזרחי). עם קמילת העלים, הרעלים שבהם מתפרקים - ואז חלקם נאכלים על ידי עזים וכבשים.

בשל יופיו, החצב הוא צמח בר מוגן בישראל. הוא נפוץ כמעט בכל הארץ, מהחרמון הנמוך, הגולן והגליל בצפון ועד לנגב. במדבר, החצב מוגבל למקומות בהם יש מים רבים יחסית (בין סלעים ובחולות).

השם העברי חצב מעיד של הבצל ה"חוצב" את מקומו בין הסלעים והתפרחות ה"חוצבות" את דרכן בקרקע היבשה. מבחינה סיסטמטית, החצב משויך לסוג *Urginea* שבו מעט מינים הנפוצים באפריקה, אגן הים התיכון - ומזרחה באסיה עד הודו. לאחרונה משייך חלק מהבוטנאים את החצב המצוי לסוג *Drimia*. בכל מקרה, זהו סוג קרוב לסוגים בן-חצב

(*Scilla*), נץ-חלב (*Ornithogalum*) ויקינתון (*Hyacinthus*) כולם מאוחדים במשפחת היקינתוניים (*Hyacinthaceae*) שנכללה בעבר במשפחת השושניים.

בישראל מין צנוע נוסף של חצב הנקרא חצב גלוני (*Urginea undulata*) מין מדברי זה פורח בעונה דומה, אולם פרחיו החיוורים מקשים את איתורו. לחצב הגלוני עלים גלונים אופייניים, קלים לזיהוי בחורף. שנים רבות ניסיתי למצוא את החצב הגלוני בפריחה, ללא כל הצלחה, על אף שידעתי את מיקום הצמחים לפי העלים. לבסוף גיליתי אותו במקרה,

כאשר קשרתי את שרוכי נעליי. מסביבי היו עשרות שרביטי פריחה, מוסווים היטב ברקע היבש של עונה שחונה זו. אתר שבו אפשר לראות מין זה הוא שמורת פורה, בכביש המהיר לבאר-שבע.

בחזרה לחצב המצוי – הצמח שימש ומשמש את האדם: הבצל שימש למרפא כבר בימי קדם, וכיום יש מחקרים העוסקים בחומרי הבצל בעיקר לטיפול במחלות לב. בצלי החצב נשתלו בעבר בגבולות של חלקות מעובדות כדי לסמנן, מאחר שהתפרחות הגבוהות בולטות בדיוק בעונת החריש.

הצמח גם משמש כצמח נוי בגינון, ולאחרונה אף כפרח קטיף המיוצא מישראל לאירופה. אנחנו רוצים מאוד לעודד את השימוש במין זה בגינון, שכן זהו צמח חסכני במים ומתאים לנוף הגנני. הפריחה בשלהי הקיץ ובסתיו חשובה בתקופה שבה יש מעט פרחים, והעלים יפים וירוקים במשך חודשים ארוכים, עד בוא הקיץ. אפשר להשקות מעט את החצב לקראת סוף הקיץ, ולהקדים במעט את הפריחה.

בגן הבוטני בירושלים החצב פורח בכניסה לגן, בשביל העולה לחממה הטروفית סמוך לחלקת צפון אמריקה ובחלקת הים התיכון.

